Pobrane z czasopisma Studia Iuridica Lublinensia **http://studiaiuridica.umcs.pl**
Data: 31/10/2026 01:20:02

Artykuły

Studia Iuridica Lublinensia vol. XXV, 3, 2016
DOI: 10.17951/sil.2016.25.3.497

Marek Kuryłowicz
Akademia Leona Koźmińskiego w Warszawie
mekur@wp.pl

Eminentissimo viro iuris consulto… Rzymscy juryści w tekstach epigraficznych*

Eminentissimo viro iuris consulto… Roman Jurists in Epigraphic Texts

STRESZCZENIE

Wśród źródeł poznania rzymskiej jurysprudencji stosunkowo niewiele miejsca zajmują teksty epigraficzne. Poza kilkoma wyjątkami (np. Ulpian, Salvius Julianus) brakuje źródeł epigraficznych, zwłaszcza inskrypcji nagrobkowych, odnoszących się do uczonych prawników, których dzieła stały się podstawą opracowania justyniańskich *Digestów*. Liczniejsze są niewielkie inskrypcje nagrobkowe z terenów prowincji, gdzie funkcja prawnika miała zapewne większe znaczenie wśród lokalnej społeczności. Niekiedy inskrypcje poświęcają więcej miejsca funkcjom państwowym jurysty niż jego twórczości naukowej. W rezultacie można stwierdzić, że największy pomnik wystawił jurystom klasycznym sam cesarza Justynian, przejmując fragmenty ich pism z podaniem nazwiska jurysty i tytułu dzieła, z którego dany fragment został zaczerpnięty. Chociaż niewiele wiemy o nich z tekstów epigraficznych i nie zachowały się ich kamienie nagrobne, to przez swoje dzieła pozostawili jednak po sobie pomniki trwalsze od kamienia i spiżu – myśl prawniczą, która stała się fundamentem nowożytnej dogmatyki prawa prywatnego i podstawą europejskiej kultury prawnej.

Słowa kluczowe: inskrypcje; prawnicy klasyczni; prawnicy prowincjonalni; *Digesta*

Przytoczone w tytule łacińskie zdanie można odnieść również do Jubilata – „najznakomitszemu mężowi i prawnikowi" – z uznaniem dla Jego kariery, dorobku oraz wysokiej pozycji naukowej i akademickiej.

W oryginale dotyczy ono rzymskiego sławnego jurysty – Domicjusza Ulpiana. W muzeum w Bejrucie znajduje się marmurowa kolumna, odnaleziona przy

* Stosowane skróty wybranych wydawnictw epigraficznych: AE – „L'Année épigraphique" („Rocznik Epigraficzny", Paris, od 1988 r.); CIL – „Corpus Inscriptionum Latinarum" (Berlin, od 1863 r.); EDCS – „Epigraphische Datenbank Claus-Slaby" (baza internetowa inskrypcji

Pobrane z czasopisma Studia Iuridica Lublinensia **http://studiaiuridica.umcs.pl**
Data: 31/10/2026 01:20:02

ulicy w fenickim mieście Tyr (obecnie Syria). Kolumna liczy 3,91 m wysokości oraz 59 cm szerokości i znajduje się na niej inskrypcja o wymiarach 91 x 54 cm następującej treści:

> *DOMITIO ULPIANO PRAEFECTO/PRAETORI(o) EMINENTISSIMO VIRO/ IURISCONSULTO ITEM PRAEFECTO/ANNONAE SACRAE URBIS SEBERIA/ FELIX AUG(usta) TYRIOR(um) COL(onia) METROPOL(is)/PATRIA*
>
> [Domicjuszowi Ulpianowi, prefektowi pretorianów, najznakomitszemu dostojnikowi i prawnikowi oraz prefektowi zaopatrzenia świętego miasta Tyru, szczęśliwej kolonii metropolitarnej Tyreńczyków za Augusta Sewera, ojczyzna][1].

Ten wybitny znawca prawa z przełomu II i III w. n.e. zasłużył się przede wszystkim obszernymi komentarzami i monografiami. Najwięcej pisał w czasach cesarza Karakalii w latach 211–217 n.e., tematycznie obejmując prawie całe rzymskie prawo prywatne. Był bardzo dobrym prawnikiem o wysokim wykształceniu ogólnym, pisał łatwo i zrozumiale, bez wpływów retoryki, przy rozstrzyganiu kontrowersji był dość apodyktyczny[2]. Pełnił znaczące funkcje państwowe, między innymi należał do rady cesarskiej, był szefem kancelarii cesarza, prefektem do spraw zaopatrzenia (*praefectus annonae*)[3] i prefektem pretorianów. Prefekt pretorianów (zwykle dwóch) za czasów Ulpiana pełnił funkcję zastępcy cesarza w administracji i sądownictwie, co oznaczało bardzo wysokie stanowisko w cesarstwie. Doprowadziło go ono jednak do tragicznej śmierci, został bowiem zamordowany w 223 r. n.e. podczas zamieszek w lecie między pretorianami a ludnością:

łacińskich); ILS – *Inscriptiones Latinae Selectae*, ed. H. Dessau, Berlin 1892–1916. Por. *Świadectwa epigraficzne. Historia starożytna w świetle inskrypcji*, red. J. Bodel, Poznań 2008, s. 161–178.

[1] Inskrypcja opublikowana dopiero na początku lat 80. Zob. M.H. Chéhab, *Inscription en l'honneur d'Ulpien*, "Bulletin du Musée de Beyrouth" 1983, Vol. 33, s. 125–129. Ponadto zob. AE 1988, 1051; EDCS-07000891. O Ulpianie zob. T. Honoré, *Ulpian. Pionier of Human Rights*, Oxford 2002, s. 7, 29; W. Kunkel, *Herkunft und Soziale Stellung der römischen Juristen*, Weimar 1952, s. 245–254. Nieznana jeszcze: G. Crifó, *Ulpiano*, "Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt" 1976, Bd. 15, Teil 2, s. 708–789. Autor jednak wskazuje na inne (greckie) napisy, gdzie Ulpian jest wymieniany jako autorytet prawniczy. Por. też: J. Modrzejewski, T. Zawadzki, *La date de la mort d'Ulpien et la préfecture du prétoire au debut du règne d'Alexandre Sévère*, "Revue historique de droit français et étranger" 1967, Vol. 45, s. 566 uw. 3 (z dalszą literaturą).

[2] Por. W. Litewski, *Jurysprudencja rzymska*, Kraków 2000, s. 155. Jak zauważa K. Kolańczyk (*Prawo rzymskie*, wyd. 5, Warszawa 1997, s. 55), komentarz Ulpiana do prawa cywilnego (*Libri ad Sabinum*) „cieszył się później powagą nieomalże równą ustawie". Zob. też: J. Rominkiewicz, *Domicjusz Ulpian*, [w:] *Wybitni prawnicy na przestrzeni wieków*, red. M. Marszał, Wrocław 2006, s. 11–19.

[3] *Praefectus annonae* sprawował nadzór nad zaopatrzeniem miasta Rzymu w żywność i miał w tym zakresie jurysdykcję cywilną i karną. Za republiki takie zadania spoczywały na edylach. Por. na ten temat między innymi: E. Höbenreich, *Annona. Juristische Aspekte der stadtrömischen Lebensmittelversorgung im Prinzipat*, Graz 1997; M. Kuryłowicz, *Zur Tätigkeit der römischen Ädilen*, Teil 3: *(Die cura annonae)*, "Orbis Iuris Romani" 2004, Bd. 9, s. 89–104.

Pobrane z czasopisma Studia Iuridica Lublinensia **http://studiaiuridica.umcs.pl**
Data: 31/10/2026 01:20:02

Nocą żołnierze napadli na dom Ulpiana; przyczyną było może to, że skazał on na śmierć swoich dwóch poprzedników na tym stanowisku [prefekta pretorianów] kreatury Heliogabala. Zaskoczony prefekt [tj. Ulpian] zdołał jeszcze uciec na Palatyn, schronił się u młodego cesarza [Aleksandra Sewera] i jego matki, ale ścigających wcale nie powstrzymał majestat purpury; dopadli go i zasiekli mieczami[4].

Przytoczona wyżej tablica z tekstem ku czci Ulpiana nie jest inskrypcją nagrobkową, lecz prawdopodobnie została wystawiona kilkanaście lat po śmierci jurysty[5]. Ulpian, urodzony najprawdopodobniej właśnie w Tyrze około 170 r. n.e., był dumny ze swego miasta, o którym pisał: „[…] najokazalsza w fenickiej Syrii kolonia Tyrreńczyków, miejsce mojego pochodzenia, sławna w całej okolicy, najstarsza w odwiecznych dziejach, waleczna i wytrwała w sojuszach z Rzymem"[6]. Nie ma jednak wątpliwości, że był i czuł się obywatelem rzymskim we wspólnej ojczyźnie – *Roma communis nostra patria est*[7].

W 1836 r. znaleziono w okolicach obecnego włoskiego miasteczka Cittavecchia (rzymskie Centumcellae) kawałki ołowianych rur do doprowadzenia wody z napisem *CNDOMITIAN. NIULPIANI* (CIL XI 3587; XV 7773). Rekonstrukcja doprowadziła do wersji: *GNAEIO DOMITIANO ANNI ULPIANI*. Nie wyklucza się, że chodziło tu o naszego jurystę, którego można wówczas zidentyfikować jako właściciela dużej posiadłości italskiej, o pełnym nazwisku: *GNAEUS DOMITIANUS ANNIUS ULPIANUS*, ale mogło chodzić też o innego właściciela, być może z kręgów familijnych prawnika[8].

Bez dalszego wnikania w miejsce pochodzenia, z pewnością Ulpian wyrósł w środowisku rzymskim[9], był rzymskim jurystą okresu klasycznego z bardzo bogatym prawniczym dorobkiem naukowym[10]. Bez wątpienia należał też do elity

[4] A. Krawczuk, *Poczet cesarzy rzymskich. Pryncypat*, Warszawa 1986, s. 332. Okoliczności śmierci Ulpiana przedstawiają szczegółowo: T. Honoré, *op. cit*., s. 30–33; J. Modrzejewski, T. Zawadzki, *op. cit*., s. 566–611.

[5] Por. w tej kwestii M. Chéhab (*op. cit*.): za czasów Gordiana III lub nawet później. Podobnie ostatnio: J. Aliquot, *Les Tyriens dans le mond romain*, [w:] P.L. Gautier, J. Aliquot, L. Nordiguian, *Sources de l'histoire de Tyr*, Beyrouth 2011, s. 76 uw. 15.

[6] D. 50, 15, 1*: ut est in Syria Phoenice splendidissima Tyriorum colonia, unde mihi origo est, nobilis regionibus, serie saeculorum antiquissima, armipotens, foederis quod cum Romanis percussit tenacissima [...]*. Por. G. Crifó, *op. cit*., s. 714–715; W. Kunkel, *op. cit*., s. 245.

[7] Na temat koncepcji Rzymu jako wspólnej ojczyzny por. B. Sitek, *Roma communis nostra patria est (D. 50.1.33) czy może Europa communis nostra patria est?*, „Studia Prawnoustrojowe" 2010, t. 12, s. 219–229 („Diritto @ Storia" nr 9, 2010 w wersji internetowej).

[8] T. Honoré, *op. cit*., s. 9, 13–14. W obecnej miejscowości Santa Marinella koło Cittavecchia pokazuje się jednak jako turystyczną osobliwość miejsce zwane w czasach rzymskich *Punicum*, na którym znajduje się rekonstrukcja okazałego domu, określanego jako *villa di Ulpiano*, przypisywanego właśnie naszemu juryście.

[9] Nie miał jednakże nic wspólnego z filozofem sofickim w Tyrze o nazwisku Ulpianos (*Oúulpianós*). Zob. G. Crifó, *op. cit*., s. 718; T. Honoré, *op. cit*., s. 13; W. Kunkel, *op. cit*., s. 249–250.

[10] Pozostawił prawie 300 ksiąg. Wyjątki z jego dzieł zajmują około 1/3 *Digestów* justyniańskich – z 9142 fragmentów ponad 6000 pochodzi od Ulpiana. Por. W. Litewski, *op. cit*., s. 154.

Pobrane z czasopisma Studia Iuridica Lublinensia **http://studiaiuridica.umcs.pl**
Data: 31/10/2026 01:20:02

Rzymu. W źródłach można znaleźć liczne, nadzwyczaj pochlebne o nim opinie. Jego uczeń Modestinus pisze: *kratistos Oulpianos – praestantissimus Ulpianus* („najznakomitszy Ulpian" – D. 27, 1, 2, 9; 27, 1, 4, 1; 27, 1, 13, 2 i 22, 6, 2, 5) – i zalicza go do koryfeuszy nauki prawa **(***principes iuris auctorum***)**[11]. Cesarz Aleksander Sewerus, u którego Ulpian pełnił wspomniane funkcje, pisze o nim jako o swoim przyjacielu (C. 8, 37, 4; 222 r.: *[...] Domitii Ulpiani praefecti annonae iuris consulti amici mei [...]*) oraz kuzynie (C. 4, 65, 4, 1; 222 r.: *[...] ad Domitium Ulpianum praefectum praetorio et parentem meum*). Jako *praefectus praetorio*, opiekun i stały doradca młodego cesarza miał bardzo duży wpływ na sprawy państwowe; z braku doświadczenia wojskowego popadał jednak w stałe kłopoty z pretorianami[12].

Już po śmierci jurysty Dioklecjan wypowiada się o nim jako mężu nadzwyczajnej biegłości i uczoności (C. 9, 41, 11, 1; 290 r.: *vir prudentissimus Domitius Ulpianus*), zaś Justynian podkreśla ogromne umiejętności Ulpiana, nadzwyczajną bystrość umysłu, doskonałą elegancję i przenikliwość wypowiedzi oraz najwyższą mądrość (Nov. 97, 6, 1, 539 r.: *[...] Et novimus Ulpianum sapientissimum*; C. 6, 25, 10; C. 6, 51, 1: *summi ingenii vir Ulpianus*). Nie wydaje się więc przesadna opinia, iż był jednym z najświetniejszych znawców prawa, jakich miał Rzym w swojej historii, a jego imię „jaśnieć będzie tak długo w kulturze europejskiej, jak długo pozostanie ona sobą"[13]. Określenie *eminentissimo viro iuris consulto* na pamiątkowej tablicy było zatem w pełni zasłużone.

Naturalna śmierć nie była pisana również innemu wybitnemu juryście, Aemiliusowi Papinianowi. Już w czasach poklasycznych został uznany za najwybitniejszego prawnika, uzyskał też przydomek „księcia jurystów rzymskich", na który zasłużył sobie twórczością naukową[14]. Piastował liczne i wysokie funkcje na dworze cesarskim, co – podobnie jak w przypadku Ulpiana – przyczyniło się do jego śmierci. Został stracony w 212 r. przez ścięcie na rozkaz cesarza Karakalli, prawdopodobnie na skutek odmowy usprawiedliwienia bezprawnego zabójstwa przez cesarza jego brata Basjanusa oraz współregenta Gety. „Zdaniem wielu, Karakalla po zabójstwie brata polecił Papinianowi, aby w senacie i wobec ludu usprawiedliwił zamiast niego te zbrodnię. Papinianus odpowiedział jednak, że morderstwa nie można równie łatwo usprawiedliwić, jak dokonać"[15]. Po egzekucji, dokonanej

[11] Mod. D. 27, 1, 13, 2. Por. T. Honoré, *op. cit*., s. 8; W. Kunkel, *op. cit*., s. 251.

[12] Pretorianie jako gwardia cesarska stanowili elitarną formację wojskową o dużej sile militarnej i politycznej. Utworzeni za panowania cesarza Augusta, zostali rozwiązani przez Konstantyna Wielkiego. Por. na ten temat: I. Łuć, *Oddziały pretorianów w starożytnym Rzymie*, Lublin 2004; S. Ruciński, *Praefecti praetorio. Dowódcy gwardii pretoriańskiej od 22 roku przed Chr. do 282 roku po Chr.*, Bydgoszcz 2013 (o Ulpianie – s. 542–560).

[13] A. Krawczuk, *op. cit*., s. 331. W obecnych czasach można zwątpić, czy jest to długa perspektywa.

[14] K. Kolańczyk, *op. cit*., s. 56–57; W. Litewski, *op. cit*., s. 147.

[15] *Scriptores Historiae Augustae* (SHA), Antoninus Karakalla 8, 5; Cassius Dion 78, 4, 1a; T. Honoré, *op. cit*., s. 22; W. Litewski, *op. cit*., s. 147.

Pobrane z czasopisma Studia Iuridica Lublinensia **http://studiaiuridica.umcs.pl**
Data: 31/10/2026 01:20:02

toporem, cesarz miał tylko tyle do powiedzenia wykonawcy: „Powinieneś był mój rozkaz wykonać mieczem”[16]. Trudno się było w tej sytuacji spodziewać należytego pochówku i nagrobka[17]. Jak widać, zadawanie się z cesarzami było obciążone dużym ryzykiem.

Kontrowersje w nauce wzbudziły natomiast teksty epigraficzne odnoszące się do innego klasycznego jurysty – Salwiusza Juliana (*Salvius Julianus*). Uznawany niekiedy nawet za najwybitniejszego klasyka, obok już wymienionych, zasłynął opracowaniem na polecenie cesarza Hadriana jednolitego edyktu pretorskiego (*edictum Salvianum*, *edictum Hadriani*)[18]. Jego dzieło *Digesta* w 90 księgach jest uważane za jedno ze „szczytowych osiągnięć rzymskiego piśmiennictwa prawniczego”[19]. Urodzony około 100 r. n.e.[20], żył za panowania trzech cesarzy (Hadriana, Antoninusa Piusa i Marka Aureliusza), dlatego można się spodziewać, że został upamiętniony stosownymi tablicami oraz laudacjami. Podstawę do takich przypuszczeń daje odnaleziona w 1899 r. w ruinach starożytnej osady Pupput w pobliżu Hammamet (Tunezja) tablica z pochwalną inskrypcją[21].

L(ucio) OCTAVIO CORNELIO P(ublii) F(ilio) SALVIO IVLIANO AEMILIANO XVIRO (decemviro) QVAESTORI IMP(eratoris) HADRIANI CVI DIVOS HADRIANVS SOLI SALARIVM QVAESTVRAE DVPLICAVIT PROPTER INSIGNEM DOCTRINAM TRIB(uno) PL(ebis) PR(aetori) PRAEF(recto) AERAR(ii) SATVRNI ITEM MIL(itaris) CO(n)S(uli) PONTIF(ici) SODALI HADRIANALI SODALI ANTONINIANO CVRATORI AEDIVM SACRARVM LEGATO IMP(eratoris) ANTONINI AVG(usti) PII GERMANIAE INFERIORIS LEGATO IMP(eratorum) ANTONINI AVG(usti) ET VERI AVG(usti) HISPANIAE CITERIORIS PROCO(n)S(uli) PROVINCIAE AFRICAE PATRONO D(ecreto) D(ecurionum) P(ecunia) P(ublica)[22].

---

[16] SHA Karakalla 4, 1–2. Ścięcie mieczem było honorowym sposobem egzekucji, przynależnym obywatelom rzymskim. Zabity został wówczas również syn Papiniana, który był kwestorem. Por. S. Ruciński, *op. cit.*, s. 509–511.

[17] Por. na ten temat: M. Kuryłowicz, *D. 48, 24: De cadaveribus punitorum. Prawo rzymskie o zwłokach osób skazanych za przestępstwa przeciwko państwu*, [w:] *Salus rei publicae suprema lex. Ochrona interesów państwa w prawie karnym starożytnej Grecji i Rzymu*, Lublin 2007, s. 115–125.

[18] Zwane także *Edictum perpetuum* (edykt wieczysty), stanowił w istocie trwałą kodyfikację prawa pretorskiego. Zrekonstruowany przez O. Lenela, *Das Edictum perpetuum. Ein Versuch zu seiner Wiederherstellung*, 3 Aufl., Lepzig 1927, ss. XXIV+579.

[19] W. Litewski, *op. cit*., s. 144; K. Kolańczyk, *op. cit*., s. 56. Pochodził z Hadrumetum w *Africa proconsularis* (dzisiejsze Sousse w Tunezji), z osiadłej tam w rzymskiej kolonii italskiej rodziny, wywodzącej się być może z ówczesnej Brixii (dzisiejszej Brescii). W linii żeńskiej był jednym z przodków późniejszego cesarza Didiusa Juliana. Por. A. Krawczuk, *op. cit*., s. 241 oraz niżej przypis 22.

[20] Na temat roku urodzenia (90–100/100–110) i życiorysu Juliana zob. szczegółowe rozważania: D. Nörr, *Drei Miszellen zur Lebensgeschichte des juristes Salvius Julianus*, [w:] *Daube noster: Essays in legal history for David Daube*, ed. A. Watson, Edinbourgh 1974, s. 233–252 z dalszą literaturą; E. Bund, *Salvius Julianus, Leben und Werk*, “Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt” 1976, Bd. 15, Teil 2, s. 408–454 z dalszą literaturą.

[21] Dzisiaj stanowisko archeologiczne Pupput/Hammamet z wykopaliskami z czasów rzymskich.

[22] CIL VIII 24094 = EDCS-24501228 = ILS 8973. Tablica ta, pochodząca prawdopodobnie z pomnika wystawionego Julianowi, znajduje się w Museum National Bardo w Tunisie. Zob. też:

Pobrane z czasopisma Studia Iuridica Lublinensia **http://studiaiuridica.umcs.pl**
Data: 31/10/2026 01:20:02

Tablica, wystawiona z pieniędzy publicznych na podstawie decyzji dekurionów, została dedykowana Lucjuszowi Oktawiuszowi Korneliuszowi, synowi Publiusza, Salwiuszowi Julianowi Emilianowi, kwestorowi cesarza Hadriana, który podwoił mu wynagrodzenie z powodu wybitnej uczoności (*propter insignem doctrinam*). Dalej następuje *cursus honorum*[23] wymienionego Salviusa Juliana, który był między innymi kwestorem cesarskim u Hadriana (*quaestor Augusti*), pretorem, trybunem plebejskim, prefektem miasta (*praefectus urbi*), konsulem (prawdopodobnie dwukrotnie) i namiestnikiem prowincji w Hiszpanii oraz w Afryce. W przytoczonym tekście są również wymienione funkcje decemwira (członka kolegium sędziowskiego), prefekta skarbu cesarskiego oraz skarbu wojskowego (*praefectus aerarii militaris*), kapłana i członka stowarzyszenia kultu Hadriana i Antonina Piusa (*pontifex sodali Hadrianali sodali Antoniniano*), nadzorcy cesarskich budynków, legata (namiestnika) cesarza Antoninusa Piusa w Germanii *inferior*, legata Marka Aureliusza i Lucjusza Werusa w prowincji *Hispania citerior*, namiestnika prowincji w randze prokonsula w Afryce (*Africa proconsularis*).

Panujący pogląd łączy przytoczoną inskrypcję właśnie z osobą prawnika klasycznego, Salviusa Juliana. Podnoszone niekiedy wątpliwości odnoszą się do imion (*praenomina*) jurysty, który występuje w inskrypcji jako Lucius Octavius Cornelius, syn Publiusza. Praktyka wielu imion nie była jednak w Rzymie niczym nadzwyczajnym, prawdopodobnie posługiwał się w służbie publicznej imionami Lucius i Publius, a jako prawnik znany jest pod nazwiskiem Salvius Julianus, pod którym cytowany jest przez innych jurystów w justyniańskich *Digestach*[24]. Większe zastrzeżenia dotyczą braku zaznaczenia w omawianej inskrypcji z Pupput, że był on prawnikiem – *iuris consultus*[25]. Może być to rzeczywiście zastanawiające, ale należy wziąć pod uwagę, iż został on w omawianej inskrypcji wymieniony jako osoba o wybitnej uczoności, z powodu której (*propter insignem doctrinam*) otrzymał dwukrotne uposażenie kwestora. Byłby to wyraz uznania dla całej wiedzy jurysty, a nie tylko dla działalności na urzędzie kwestora[26]. Określenie *doctrina* w takim znaczeniu zostało już użyte w odniesieniu do wcześniejszego prawnika,

E. Bund, *op. cit*., s. 411, s. 409 przypis 4, w którym zostały wymienione jeszcze inne zachowane teksty epigraficzne dotyczące Salviusa Juliana.

[23] O *cursus honorum* (przebieg urzędniczej kariery) zob. M. Kuryłowicz w: *Wielka encyklopedia prawa*, t. 1, Warszawa 2014, s. 152–153.

[24] Jako L. Octavius Cornelius Salvius Julianus Aemilianus występuje również w inskrypcji AE 1914, s. 55 (EDCS-08600944), zawierającej dedykację z okazji poświęcenia świątyni w Thuburbo Maius (dzisiejsza Tunezja); jako twórca *Edictum perpetuum* i prawnik wymieniany jest pod nazwiskiem Salviusa Julianusa. Zob. E. Bund, *op. cit*., s. 410, 412; O. Lenel, *Palingenesia iuris civilis*, Vol. 1, Leipzig 1889 (Nachdruck Graz 1960), s. 318–502.

[25] Zob. w szczególności: A. Guarino, *Salvius Julianus. Profilo biobibliografico*, Napoli 1946 ("Labeo" 1964, Vol. 10), s. 364–426. Dyskusję w tej kwestii relacjonuje E. Bund, *op. cit.*, s. 413.

[26] Na ten temat zob. E. Bund, *op. cit*., s. 419; D. Nörr, *op. cit*., s. 242–244.

Pobrane z czasopisma Studia Iuridica Lublinensia **http://studiaiuridica.umcs.pl**
Data: 31/10/2026 01:20:02

Labeona, który *ingenii qualitate et fiducia doctrinae, qui et ceteris operis sapientiae operam dederat, plurima innovare instituit* („dzięki umysłowemu talentowi i zaufaniu do uczoności, jaką wykazał w swoich pozostałych pracach, wprowadził [do prawa] wiele nowości"). W reskrypcie *divi fratres* (cesarzy Marka Aureliusza i Lucjusza Werusa) został wymieniony jako przyjaciel cesarzy i najznakomitszy mąż (*Salvi Juliani amici nostri clarissimi viri* – D. 37, 14, 17 pr). Jeszcze przez Justyniana był określany jako człowiek najwyższego autorytetu (*summae auctoritatis* – C. 4, 5, 10, 1) oraz nadzwyczaj staranny i wnikliwy (*subtilissimus*) autor wielu praw i edyktu wieczystego (*Const. Tanta* 18). Nie ulega wątpliwości, że Salvius Julianus cieszył się powszechnym autorytetem wielkiego uczonego, biegłego w wiedzy prawniczej, nawet jeśli nie zostało to w inskrypcji wyraźnie podkreślone. Mimo wskazanych zastrzeżeń przyjmuje się w rezultacie w literaturze, że identyfikacja Salviusa Juliana wymienionego w tekście z Pupput jest znacznie bardziej prawdopodobna niż próby jej zanegowania, a tablica została wystawiona ku czci Salwiusza Juliana, dostojnika państwowego i wybitnego prawnika[27].

Problem związany z pominięciem w inskrypcji działalności prawniczej dotyczy jeszcze kilku innych jurystów, znanych z *Digestów*. Przykładowo w inskrypcji w CIL III 9960 został odnotowany Octavius Tidius Tossianus L. Iavolenus Priscus, identyfikowany ze znanym prawnikiem klasycznym Jawolenusem Priskusem[28]. Inskrypcja pochodzi z Nedinum w prowincji Dalmacji (dzisiejsze Nadin w Chorwacji), prawdopodobnego miejsca urodzenia jurysty. Zawiera wykaz jego funkcji państwowych, w tym *iuridicus Britaniae*, co oznaczało urząd zastępcy namiestnika prowincji do spraw sądowniczych[29]. Zwraca ponadto uwagę liczba prowincji, w zarządzaniu którymi uczestniczył Javolenus (Brytania, Germania superior, Syria i Afryka) oraz fakt, że tablica z napisem została wystawiona przez przyjaciela jurysty, Publiusa Mutiliusa Crispinusa (*testamento poni iusssit amico carissimo* – „w testamencie polecił wystawić [tablicę] najdroższemu przyjacielowi"), a nie dekretem rady miejskiej z pieniędzy publicznych. Być może nie jest więc pozbawione zasadności przypuszczenie J. Kodrębskiego, że Javolenus nie był twórczym ani głębokim umysłem[30]. Tłumaczyłoby to również pominięcie w inskrypcji roli jurysty (*iuris consultus*), chociaż pisma jego były cytowane przez innych uczonych jurystów i znalazły się w justyniańskich *Digestach*.

Podobnie szeroką aktywność w prowincjach (zwłaszcza jako namiestnik w Panonii) wykazywał Neratius Priscus, poza tym konsul i członek rady cesarskiej za cesarza Trajana. Był również głową prawniczej szkoły Prokulianów, a dzieła jego

[27] E. Bund, *op. cit*., s. 413.

[28] Zob. też: ILS 1015; EDCS-28400116; W. Kunkel, *op. cit*., s. 138 przypis 175 (także CIL III, 2864).

[29] Por. Ł. Korporowicz, *Działalność legati iuridici w rzymskiej Brytanii*, „Studia Prawno-Ekonomiczne" 2010, Vol. 82, s. 69–80.

[30] J. Kodrębski, *Szkoły prawa w Rzymie wczesnego cesarstwa*, Łódź 1974, s. 126. Por. też: Ł. Korporowicz, *op. cit*., s. 72.

Pobrane z czasopisma Studia Iuridica Lublinensia **http://studiaiuridica.umcs.pl**
Data: 31/10/2026 01:20:02

były często cytowane[31]. Chociaż pochodził z rodziny o tradycjach prawniczych, jego zasługi jako prawnika nie zostały w znanych inskrypcjach osobno wykazane[32]. Więcej uznania zyskał natomiast Aburnius Valens, przywódca szkoły Sabinianów w pierwszej połowie II w. n.e.[33] Poświęcona mu epigraficzna dedykacja (CIL VI 1421 = ILS 1051 = EDCS-17900095), wyliczająca wysokie funkcje państwowe, została wystawiona w Rzymie na mocy dekretu dekurionów. O działalności prawniczej znowu brak stosownej wzmianki. Został jednak wymieniony przez Pomponiusza w umieszczonym w justyniańskich *Digestach* zarysie dziejów jurysprudencji rzymskiej (D. 1, 2, 2, 53) oraz w tychże *Digestach* jako autor monografii o fideikomisach[34].

Spośród jurystów cytowanych pośrednio w *Digestach* justyniańskich wyjątkowo potwierdza się jeszcze postać P. Pactumeiusa Clemensa. Odnosi się do niego jedynie klasyczny jurysta Pomponiusz wzmianką w D. 40, 7, 21, 1: *Pactumeius Clemens aiebat*... („Jak twierdził Pactumeius Clemens…")[35]. Obszerna inskrypcja CIL VIII 7059 (= ILS 1067) wymienia przede wszystkim jego liczne funkcje, jakie sprawował w zarządzie państwa: przewodniczący sądu centumwiralnego, namiestnik (*legatus*) i zarządca cesarski w różnych prowincjach (między innymi Achaja, Thessalia, Syria, Cylicja, Afryka), kwestor namiestnika Afryki, trybun plebejski, pretor miejski, konsul (*consul suffectus*), z zaznaczeniem na końcu jednym słowem roli prawnika: *iurisconsulto*[36]. Prawdopodobnie działalność państwowa nie pozostawiała mu czasu na działalność piśmienniczą i w rezultacie o jego prawniczych osiągnięciach i dziełach nic więcej nie wiadomo. Pamiątkowa tablica, wystawiona z pieniędzy publicznych na podstawie dekretu dekurionów, została odnaleziona w Afryce w miejscowości Cirta w Numidii (obecnie Constanine na terenie Algierii), która była miejscem urodzenia jurysty.

---

[31] W. Litewski, *op. cit.*, s. 146. Pełnił też funkcję *praefectus aerarii Saturni* (tj. zarządzał skarbem państwa).

[32] CIL IX 2454; ILS 1033-1034; EDCS-36300040; EDCS-59400118. Por. W. Kunkel, *op. cit.*, s. 144.

[33] W. Kunkel, *op. cit.*, s. 151–153. O szkołach prawa (Sabiniańskiej i Prokuliańskiej) w Rzymie zob. szerzej: J. Kodrębski, *op. cit*.

[34] Jak zauważa W. Litewski (*op. cit.*, s. 135), jest to jedyne poświadczone jego dzieło. Pisze też o Pomponiuszu (*ibidem*, s. 150), autorze *Enchiridionu*, zawierającego jedyny w swoim rodzaju zarys historii prawa rzymskiego (D. 1, 2).

[35] Nie jest jednak wymieniony wśród jurystów, których pisma wykorzystano przy układaniu *Digestów*. Por. w tej kwestii: M. Kuryłowicz, *Justynian i prawie 40 jurystów*, [w:] *Państwo, prawo, społeczeństwo w dziejach Europy Środkowej. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Józefowi Ciągwie w siedemdziesięciolecie urodzin*, red. A. Lityński, Katowice – Kraków 2009, s. 377–387.

[36] CIL VIII 7059 (ILS 1067). Por. W. Kunkel, *op. cit.*, s. 154–156; D. Liebs, *Nichtliterarische römische Juristen der Kaiserzeit*, [w:] *Profil des Juristen in der Europäischen Tradition: Symposion aus Anlass des 70. Geburtstages von Franz Wieacker*, Ebelsbach 1980, s. 153–155; *idem*, *Rechtskunde im römischen Kaiserreich. Rom und die Provinzen*, [w:] *Festschrift für Theo Mayer-Maly zum 70. Geburtstag*, Köln 2002, s. 383–407.

Pobrane z czasopisma Studia Iuridica Lublinensia **http://studiaiuridica.umcs.pl**
Data: 31/10/2026 01:20:02

Z tego terenu (*Africa proconsularis*) pochodzi kilka innych napisów, zawierających określenia: *iuris consultus, iuris peritus, iuris prudens, iuris studiosus* czy nawet *magister iuris*. Są wśród nich inskrypcje nagrobkowe, jak np.:

D M S
MEMORIAE
C FABI
CLODIANI/
URISSTUD/
OSI CON
STANTISS T
V A XXII

Upamiętniony tu prawnik C. Fabius Clodianus został określony jako *iuris studiosus constantissimus*, co może oznaczać, że był już jurystą dojrzałym, o ustalonej pozycji i dobrze osadzony w miejscowej społeczności[37]. Właśnie w lokalnych społecznościach inskrypcje najczęściej podkreślają zasługi i pozycję zmarłego.

Q MARCIO PUDENTI
IURIS PERITO
PATRI OPTIMO
Q MARCIUS PUDENS
EX DECRET

Zaznaczenie dekretu (*ex decreto*) rady miejskiej, która postanowiła uczcić swego obywatela i jurystę Quintusa Marciusa Pudentiusa, świadczy o wysokiej pozycji publicznej i społecznej zmarłego. Pomnik wystawił syn dla swego ojca (*patri optimo*) i doświadczonego prawnika (*iuris perito*) z funduszy miejskich[38].

Na podkreślenie zasług zasłużył też *QUINTUS MAIOR*, o którym zachowany napis głosi, iż *ADSERUIT LEGES DEFENDIT IURA PERITUS* – „Jako doświadczony prawnik (*peritus*) stał na straży ustaw i bronił praw"[39]. Pełnił zapewne znaczącą funkcję w zarządzie prowincji. Inne inskrypcje świadczą o łączeniu niekiedy praktyki prawniczej z dodatkowymi zajęciami, np. CIL VIII 10899: *IURIS PERITO TUNC ADVOC(ATO) REI PUBLICAE* – „Prawnikowi i adwokatowi (obrońcy) w sprawach publicznych"[40]. Inny prawnik, *QUINTUS VETIDIUS IUVENALIS (IUVENTIUS*), był doświadczonym prawnikiem i rolnikiem: *IN*

[37] CIL VIII 18348 (początek III w. n.e., Numidia); D. Liebs, *Römische Jurisprudenz in Africa*, Berlin 1993, s. 9, fot. 1 na s. 229.

[38] D. Liebs, *Römische Jurisprudenz in Africa*, s. 10, 11 przypis 2 (Leptis Magna, II/III w. n.e.).

[39] *Ibidem*, s. 15, fot. 6; W. Kunkel, *op. cit*., s. 266. Prawdopodobnie III w. n.e.

[40] *Advocatus rei publice* albo inaczej *defensor civitatis* był w późnym cesarstwie rzymskim urzędnikiem mającym bronić obywateli przed nadużyciami przedstawicieli władzy. Zob. R.M. Frakes, *Contra potentium iniurias: the Defensor Civitatis and Late Roman Justice*, München 2001 (o wymienionej inskrypcji – s. 20).

Pobrane z czasopisma Studia Iuridica Lublinensia **http://studiaiuridica.umcs.pl**
Data: 31/10/2026 01:20:02

FORO IURIS PERITUS AGRICOLA BONUS[41]. Określenie *in foro* odnosi się do miejscowego sądownictwa municypalnego, w którym wymieniony jurysta pełnił funkcję jednego z sędziów. Należał też do dobrych gospodarzy w zapewne swoim majątku (*agricola bonus*). W innym tekście odnotowany został także *ANNIUS NAMPTOIUS* jako *IURIS CONSULTUS MAGISTER STUDIORUM*, a więc prawdopodobnie praktykujący doradca prawny oraz nauczyciel, również prawa[42].

Wracamy do Rzymu, gdzie znaleziono jeszcze kilka interesujących inskrypcji. Przykładowo na sarkofagu odkrytym przy *via Cassia* (CIL VI 1621) znajduje się napis: *G. L(aec)ANIUS NOVA[TIL]IANUS SUBPRAEFECTUS VIGILUM IURISPERITUS*. Nie jest wprawdzie powoływany przez żadnego z prawników cytowanych w *Digestach*, ale jest uznawany w literaturze za rzymskiego prawnika (*iurisperitus*)[43]. Podobnie *T. AELIUS T. F. LARGUS ... IURIS PUBLICI ET PRIVATI PERITISSIMUS* (CIL XIV 2916 – Praeneste w Lacjum), jurysta z czasów cesarza Antoninusa Piusa, wedle napisu nadzwyczaj biegły w prawie publicznym i prywatnym[44]. Ponadto wymienia się zaledwie pięciu jurystów zaświadczonych epigraficznie dla Rzymu oraz czterech dla Italii[45]. Przegląd inskrypcji prowincjonalnych (łącznie z przedstawioną już Afryką) również nie przynosi rewelacji. Łącznie W. Kunkel wylicza 52 poświadczonych epigraficznie w jakikolwiek sposób różnorodnych jurystów z Rzymu, Italii i prowincji[46].

Przejrzany materiał, chociaż z pewnością niepełny, pozwala na kilka podsumowujących uwag. W tekstach epigraficznych rozróżnia się kilka określeń dla zawodu jurysty (prawnika): *iuris studiosus*, *iuris peritus* (*peritissimus* – CIL VIII 8489c) i *iuris consultus*, w zasadzie równoznacznych, ale do największego uznania rościł sobie pretensje *iuris consultus*[47]. *Iuris studiosus* odnosiło się raczej do początkujących w działalności praktycznej miejscowych jurystów, zaś nauczyciel

[41] ILS 7742c; D. Liebs, *Römische Jurisprudenz in Africa*, s. 11–13, fot. 3 na s. 231; W. Kunkel, *op. cit*., s. 265.

[42] Inskrypcja z Thuburbo Maius, IV w. n.e. Zob. D. Liebs, *Römische Jurisprudenz in Africa*, s. 18, przypis 3 (z dalszymi wskazówkami). *Magister etiam iuris*, czyli nauczyciel prawa – zob. również w CIL VIII 12418 (ILS 7748).

[43] W. Kunkel, *op. cit*., s. 241–242 (z dalszą literaturą).

[44] *Ibidem*, s. 265.

[45] W okresie pryncypatu. Zob. *ibidem*, s. 264–265. O jurysprudencji w Italii zob. również: D. Liebs, *Die Jurisprudenz im spätantiken Italien (260–640 n. Chr.)*, Berlin 1987, w szczególności s. 27–31.

[46] Na ogólną liczbę omawianych 132 (56 republikańskich i 76 z pryncypatu) w samym Rzymie. Zestawienie obejmuje prowincje: Dalmatia, Galia Narbonensis, Hiszpania, Afryka, prowincje Azji mniejszej (z Grecją) oraz Egipt. W rzeczywistości działało zapewne dużo więcej prawników-praktyków. Por. K. Kolańczyk, *O pochodzeniu i stanowisku społecznym prawników rzymskich*, „Czasopismo Prawno-Historyczne" 1955, t. 7, z. 1, s. 241.

[47] Por. W. Litewski, *op. cit*., s. 8. D. Liebs (*Römische Jurisprudenz in Gallien*, Berlin 2002, s. 27–31) zauważa, że *iuris studiosus* oznaczał w prowincjonalnych warunkach praktykującego prawnika na poziomie rzymskiego *iuris peritus*.

Pobrane z czasopisma Studia Iuridica Lublinensia **http://studiaiuridica.umcs.pl**
Data: 31/10/2026 01:20:02

prawa to *magister iuris.* Na prowincjach z językiem greckim jurysta o podobnej pozycji funkcjonował zwykle jako *nomikós* (νομικός)[48].

Inskrypcje nagrobkowe z terenów prowincji są liczniejsze i wskazują na większe znaczenie prawników wśród lokalnej społeczności. Jest to zrozumiałe, ponieważ w małych miejscowościach łatwiej było zdobyć sobie uznanie, natomiast w Rzymie konkurencja była zdecydowanie większa. Prowincjonalne miasta pamiętały ponadto o swoich wybitnych i zasłużonych obywatelach oraz honorowały ich pomnikami i zaszczytnymi dedykacjami. U znaczących jurystów z kręgu cesarskiej administracji charakterystyczne jest duże zaangażowanie w działalność administracyjną i funkcje państwowe, które przeważają nad aktywnością prawniczą, a w każdym razie rola prawnika (*iuris consultus*) w dziedzinie prawa prywatnego jest wówczas rzadziej wskazywana. Zapewne wysokie stanowiska i państwowe zajęcia miały większe znaczenie.

Wreszcie brakuje w większej skali źródeł epigraficznych, zwłaszcza inskrypcji nagrobkowych, które odnosiłyby się (poza kilkoma wymienionymi) do tych uczonych prawników, których dzieła stały się podstawą opracowania justyniańskich *Digestów*[49]. Tym właśnie największym jurystom klasycznym wystawił pomnik sam Justynian, przejmując fragmenty ich pism z podaniem nazwiska jurysty i tytułu dzieła, z którego dany fragment został zaczerpnięty. Chociaż niewiele wiemy o nich z tekstów epigraficznych, nie zachowały się ich kamienie nagrobne, to jednak przez swoje dzieła pozostawili po sobie pomniki trwalsze od kamienia i spiżu – myśl prawniczą, która stała się fundamentem nowożytnej dogmatyki prawa prywatnego oraz podstawą europejskiej kultury prawnej.

BIBLIOGRAFIA

Aliquot J., *Les Tyriens dans le mond romain*, [w:] P.L. Gautier, J. Aliquot, L. Nordiguian, *Sources de l'histoire de Tyr*, Beyrouth 2011.

Bund E., *Salvius Julianus, Leben und Werk*, "Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt" 1976, Bd. 15, Teil 2.

Chéhab M.H., *Inscription en l'honneur d'Ulpien*, "Bulletin du Musée de Beyrouth" 1983, Vol. 33.

Crifó G., *Ulpiano*, "Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt" 1976, Bd. 15, Teil 2.

Frakes R.M., *Contra potentium iniurias: the Defensor Civitatis and Late Roman Justice*, München 2001.

Guarino A., *Salvius Julianus. Profilo biobibliografico*, Napoli 1946 ("Labeo" 1964, Vol. 10).

[48] Mógł to być również lokalny pragmatikós (πραγματικός), czyli pomniejszy doradca w różnych sprawach, między innymi prawnych. Zob. M. Kuryłowicz, *Ancarenus Nothus und Gaius von Hierapolis (miscellanea epigraphica: CIL VI 7193a; IGR IV 743)*, [w:] *MATER FAMILIAS. Scritti romanistici per Maria Zabłocka*, Warszawa 2016, s. 441–443.

[49] Uwzględniono pisma 38 jurystów, w tym trzy z końca republiki. Por. wyżej przypis 35. W. Litewski (*op. cit*., s. 9) zauważa, że przez 250 lat okresu klasycznego czynnych piśmienniczo było około 70 jurystów.

Pobrane z czasopisma Studia Iuridica Lublinensia **http://studiaiuridica.umcs.pl**
Data: 31/10/2026 01:20:02

Honoré T., *Ulpian. Pionier of Human Rights*, Oxford 2002.
Höbenreich E., *Annona. Juristische Aspekte der stadtrömischen Lebensmittelversorgung im Prinzipat*, Graz 1997.
Kodrębski J., *Szkoły prawa w Rzymie wczesnego cesarstwa*, Łódź 1974.
Kolańczyk K., *O pochodzeniu i stanowisku społecznym prawników rzymskich*, „Czasopismo Prawno-Historyczne" 1955, t. 7, z. 1.
Kolańczyk K., *Prawo rzymskie*, wyd. 5, Warszawa 1997.
Korporowicz Ł., *Działalność legati iuridici w rzymskiej Brytanii*, „Studia Prawno-Ekonomiczne" 2010, Vol. 82.
Krawczuk A., *Poczet cesarzy rzymskich. Pryncypat*, Warszawa 1986.
Kunkel W., *Herkunft und Soziale Stellung der römischen Juristen*, Weimar 1952.
Kuryłowicz M., *Ancarenus Nothus und Gaius von Hierapolis (miscellanea epigraphica: CIL VI 7193a; IGR IV 743)*, [w:] *MATER FAMILIAS. Scritti romanistici per Maria Zabłocka*, Warszawa 2016.
Kuryłowicz M., *Cursus honorum*, [w:] *Wielka encyklopedia prawa*, t. 1, Warszawa 2014.
Kuryłowicz M., *D. 48, 24: De cadaveribus punitorum. Prawo rzymskie o zwłokach osób skazanych za przestępstwa przeciwko państwu*, [w:] *Salus rei publicae suprema lex. Ochrona interesów państwa w prawie karnym starożytnej Grecji i Rzymu*, Lublin 2007.
Kuryłowicz M., *Justynian i prawie 40 jurystów*, [w:] *Państwo, prawo, społeczeństwo w dziejach Europy Środkowej. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Józefowi Ciągwie w siedemdziesięciolecie urodzin*, red. A. Lityński, Katowice – Kraków 2009.
Kuryłowicz M., *Zur Tätigkeit der römischen Ädilen*, Teil 3: *(Die cura annonae)*, "Orbis Iuris Romani" 2004, Bd. 9.
Lenel O., *Das Edictum perpetuum. Ein Versuch zu seiner Wiederherstellung*, 3 Aufl., Lepzig 1927.
Lenel O., *Palingenesia iuris civilis*, Vol. 1, Leipzig 1889 (Nachdruck Graz 1960).
Liebs D., *Die Jurisprudenz im spätantiken Italien (260–640 n. Chr.)*, Berlin 1987.
Liebs D., *Nichtliterarische römische Juristen der Kaiserzeit*, [w:] *Profil des Juristen in der Europäischen Tradition: Symposion aus Anlass des 70. Geburtstages von Franz Wieacker*, Ebelsbach 1980.
Liebs D., *Rechtskunde im römischen Kaiserreich. Rom und die Provinzen*, [w:] *Festschrift für Theo Mayer-Maly zum 70. Geburtstag*, Köln 2002.
Liebs D., *Römische Jurisprudenz in Africa*, Berlin 1993.
Liebs D., *Römische Jurisprudenz in Gallien*, Berlin 2002.
Litewski W., *Jurysprudencja rzymska*, Kraków 2000.
Łuć I., *Oddziały pretorianów w starożytnym Rzymie*, Lublin 2004.
Modrzejewski J., Zawadzki T., *La date de la mort d'Ulpien et la préfecture du prétoire au debut du règne d'Alexandre Sévère*, "Revue historique de droit français et étranger" 1967, Vol. 45.
Nörr D., *Drei Miszellen zur Lebensgeschichte des juristes Salvius Julianus*, [w:] *Daube noster*: *Essays in legal history for David Daube*, ed. A. Watson, Edinbourgh 1974.
Rominkiewicz J., *Domicjusz Ulpian*, [w:] *Wybitni prawnicy na przestrzeni wieków*, red. M. Marszał, Wrocław 2006.
Ruciński S., *Praefecti praetorio. Dowódcy gwardii pretoriańskiej od 22 roku przed Chr. do 282 roku po Chr.*, Bydgoszcz 2013.
Sitek B., *Roma communis nostra patria est (D. 50.1.33) czy może Europa communis nostra patria est?*, „Studia Prawnoustrojowe" 2010, t. 12.
Świadectwa epigraficzne. Historia starożytna w świetle inskrypcji, red. J. Bodel, Poznań 2008.

Pobrane z czasopisma Studia Iuridica Lublinensia **http://studiaiuridica.umcs.pl**
Data: 31/10/2026 01:20:02

SUMMARY

Among the sources of Roman jurisprudence comparatively little place is taken by epigraphic texts. Apart from several exceptions (e.g. Ulpian, Salvius Julianus), there are no epigraphic sources, mostly sepulchral inscriptions, related to lawyers whose work provided the foundation for Justinian's *Digest*. Small inscriptions are found in the provinces, where lawyers were probably held in deeper reverence by local communities. Some inscriptions highlight state positions occupied by a given jurist, rather than his scientific achievement (e.g. Pactumeius Clemens). It seems that the greatest monument to classical jurists was set up by Emperor Justinian as he quoted fragments of their writings along with the name of the jurist and the title of the work from which the excerpt was taken. Although little can be learned about them from epigraphic texts and their tombstones no longer exist, their work eventuated in monuments more permanent than those made of stone or bronze – legal thought which turned into the foundation of modern dogmatics of private law and European legal culture.

Keywords: inscriptions; classical lawyers; provincial lawyers; *Digest*